

Dokumenty a materiály

Generál Otakar Španiel o SNP, bojoch na Slovensku, Pražskom povstaní a situácii v Československu v júli 1945

Ferdinand VRÁBEL

Anotácia:

Po skončení druhej svetovej vojny si československý veľvyslanec v USA Vladimír Ladislav (ako jeho druhé krstné meno sa uvádza aj Svetozár) Hurban¹ vyžiadal informácie o situácii v Československu od generála Oldřicha Španiela², ktorý bol vtedy prednostom vojenskej kancelárie prezidenta republiky Edvarda Beneša. Obaja sa poznali ešte z Ruska z obdobia prvej svetovej vojny a pôsobenia v ruských légiách. Španiel vypracoval pre Hurbana podrobnú informáciu datovanú 27. júla 1945, v ktorej líči všeobecnú situáciu v Československu, nálady v obyvateľstve, stav zásobovania, pomery v štátnej správe, armáde, kultúre, školstve atď. Je tu podaná aj charakteristika Pražského povstania, bojov v Československu (okolie Žiliny, Polom, Malá Fatra, Holešov, Olomouc), vzťahov medzi Čechmi a Slovákami, zásobovania, protinemecké pocity (opodstatnené aj neopodstatnené) atď. v prvých týždňoch po skončení druhej svetovej vojny. V celom materiáli je cítiť povojnovú eufóriu a nádeje, s ktorými sa vtedy pristupovalo k obnoveniu mierového života v Československu. Na mnohých miestach pisateľ, presvedčený československý vlastenec, vojak, ktorý prešiel oboma svetovými vojnami, a demokrat, neskrýva svoj až prehnaný optimizmus nad budúcnosťou, ktorá očakáva Čechov a Slovákov. Avšak ospravedlnením pre neho je, že to, čo sa v Československu odohralo v nasledujúcich desaťročiach – najmä po februári 1948 v rokoch päťdesiatych a potom po invázii vojsk Varšavskej zmluvy v roku 1968, nemohol v roku 1945 očakávať naozaj nikto.

Kľúčové slová:

Vojenská história – druhá svetová vojna – Československo – Pražské povstanie – SNP – gen. Oldřich Španiel – plk. Vladimír Hurban

¹ Plukovník Vladimír Ladislav (ako jeho druhé krstné meno sa uvádza aj Svetozár) Hurban (*1883–†1949), ruský legionár, člen Odbočky Československej národnej rady v Rusku a jeden z najbližších slovenských spolupracovníkov T. G. Masaryka, organizátor repatriácie česko-slovenských legionárov z Vladivostoku, diplomat. V čase likvidácie Česko-Slovenska nacistickým Nemeckom v marci 1939 odmietol odovzdať vyslanecký úrad vo Washingtone Nemecku. *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). II. zväzok E – J*. Martin: Matica slovenská, 1987, s. 438 – 439. Podrobnejšie pozri: ČAPLOVIČ, Miloslav. Plukovník Vladimír Svetozár Hurban. In *Obrana* 4/2011.

² Generál Oldřich Španiel (*11. 2. 1894 – †29. 11. 1963), ruský legionár, v rokoch 1929 až 1932 bol československým vojenským pridelencom v Poľsku, 1932 až 1939 profesorom Vysoké školy válečnej v Prahe. V júni 1939 emigroval do Francúzska, v rokoch 1939 až 1944 vykonával funkciu československého vojenského pridelenca v USA, 1944 až 1946 prednostu Vojenskej kancelárie prezidenta republiky. V rokoch 1946 až 1947 bol veliteľom 1. armádneho zboru v Prahe, 1947 až 1948 zástupcom veliteľa prvej vojenskej oblasti, 1948 až 1949 veliteľom Vojenského historického ústavu.

Dokument.

[Vľavo hore je na niektorých stranách v záhlaví text:]

Přednosta vojenské kanceláře presidenta republiky.

[Vpravo hore rukou napísané:] Dův. [ěrné]

V Praze dne 27. července 1945.

Milý bratře plukovníku,

obdržel jsem dopisy od Tebe i milostivé paní a srdečně děkuji Vám oběma za milou pozornost, kterou jste mi projeví i za srdečné pozdravy, které stejně upřímně opětuji. Divím se poněkud, že je dosud tak málo zpráv o Československu, neboť jsem předpokládal, že tisk a radio již Ameriku dosáhnou a že přece jen dost informací, alespoň těch podstatných, jste již dostali. Je toho mnoho a nevím z kterého konce začít, protože události se hrnuly jako lavina a z každého úseku života je toho tolik stále nového, že těžko se dá v dopise celá ta atmosféra zachytit. Nejdříve snad pokud jde o samotnou Prahu.

[Pražské májové povstanie]³

Pražské povstání vypuklo jako smršť. Bylo to mohutné, vášnivé vzepětí nesmírně krvavé a plné hrdinství, jakého by nikdo nečekal po tak hrozném šestiletém strádání a vyčerpání země. Nejdůležitějším činitelem a páteří revoluce byla drobná⁴ inteligence a studentstvo, v jejichž řadách jsou také největší ztráty.^{†5} Přirozeně, že ozbrojené sbory resp. uniformované sbory jako vládní vojsko, četnictvo, policie, hasiči, elektrikáři,⁶ potom podzemní organizace důstojníků a vojáků byly vojensky nejhodnotnější složkou. Mládež, která měla více nadšení než zkušeností, měla přirozeně ztráty největší. Hoši 14-15letí, kteří nikdy pušku neviděli a neuměli s ní zacházet a neměli nejzákladnějších znalostí bojových, šli místy na smrt jako na prohlídku. Byl jsem před několika dny [y] na tryzně za padlé u Trojského mostu. Tam na př. Padlo 46 lidí, ale

³ Medzitulky – F. V.

⁴ Poznámka perom na ľavom okraji: * zde vedli důstojníci a úředníci

⁵ Poznámka perom na ľavom okraji: † Jinak povstání se zúčastnily všechny vrstvy obyvatelstva.

⁶ Nejde o elektromontérův, ale o pracovníkův Pražských elektrických dráh – vodičov, sprievodcov električiek a trolejbusov a ďalších zamestnancov mestskej hromadnej dopravy v Prahe. (Za vysvetlivku ďakujem Vladimírovi Štruplovi z Prahy.)

⁷ Profesor Albert Pražák (*1880 – †1956), literární historik, profesor na Karlovej univerzite v Prahe a na Komenského univerzite v Bratislave. Vedec, ktorého jeho vlastenecké presvedčenie viedlo od pasívnej k aktivnej rezistencii proti fašizmu; v čase májového povstania českého ľudu bol predsedom Českej národnej rady.

Němců tam bylo nalezených ubitých 362. Jinde opět byly naše ztráty mnohem větší.

Prof Pražák,⁸ předseda revoluční Národní Rady mi sdělil, že celkem padlo asi 5.000 našich lidí.⁷ Hrdinské Pražské povstání je jedno z nejvelkolepějších v dějinách podobných tragických událostí. Praha sama v celku podstatně neutrpěla. Je sice zničena Staroměstská radnice a Emauzský klášter, ale jinak památky neutrpěly, třebaže některé ulice jako Pařížská byla z části zničena a na Vinohradech a různých částech Prahy mnohé obytné domy zničeny. Praha vypadá po těchto revolučních dnech monumentálně tragická. Všechny ty škody jsou jako čestné jizvy. Na ulicích a to téměř na každé ulici v místech, kde padli naši lidé, jsou připevněny improvisované tabulky se jmény padlých a obyvatelé kladou v ta místa stále svěží květiny. Lidé jsou sebevědomí a hrdí, protože cítí, že pražským povstáním přispěli k rychlé likvidaci armády Schörnerovy, která v zemích českých čítala ještě půl milionu vojáků. Kdyby nebylo pražského povstání, Schörner by z Prahy udělal poslední opěrní bod a Praha by byla srovnána tak se zemí jako Varšava a Budapest a Rusové by ztratili snad i desítky tisíc životů. Nejen však Praha i jiná města hrdinně povstala a bránila se. A jsou to téměř všechna naše česká města, která přišla do styku s německou armádou, která bojovala a přispěla tak k rozvratu ustupujících německých armád na západ. Viděl jsem to v Poličce, Litomyšli, Chotěboři, v Náchodě, Jaroměři, atd. To je asi tak ve stručnosti o tom popsledním jenání toho hrozného dramatu. Mylím, že právě tímto povstáním českého lidu a rychlým skončováním byly Čechy uchráněny větších škod.

[Dopad vojny na ekonomiku]

Bohužel, zem beztak vyčerpaná přítomností těch ohromných mass, jak německých armád, tak i armád spojenců, je hodně vyčerpaná a hlavně pokud jde o maso a tuky je to pořád ještě nedostačující. Lepší se to poněkud, ale celý příští rok v těchto produktech budeme mít značnou újmu. Pokud jde potom o průmysl a zásoby surovin, jsou také škody značné, protože Němci mnoho vyvezli a po obsazení republiky vítězné armády vyvezly z továren, kde Němci pracovali, nahromaděné zásoby a mnohdy i stroje jako válečnou kořist. Je to podle smlouvy a jinak to nemohlo být. Na druhé straně ale spojenci uznávají naši těžkou situaci a v četných případech již mnohé závody zase předali do našich rukou, takže jistě budou přivedeny do chodu.

[Problémy s kádrami]

⁸ Podľa databázy Ministerstva obrany ČR je počet padlých v Pražskom povstaní 1694. Číslo uvádzané Pražákom sa zrejme vzťahuje aj na mimopražské obeť. Online: http://www.valecnehroby.army.cz/htm/1_0.html, stiahnuté 12. marca 2013.

Celým tím revolučním kvasem bylo zaviněno, že výkonnost v závodech značně poklesla. Volí se závodní rady, mnozí vysoce kvalifikovaní lidé jsou odstraňováni často jen pro nechuť osobní a na jejich místo dosadili se lidé, kteří tomu zbla nerozumějí. To se znovu dává do pořádku a jistě bude trvat určitou dobu než se dojde ke stavu uspokojivému. To je ovšem věc samozřejmá a pochopitelná po šestileté nokupec, která dělnictvo demoralisovala. Doufám však a vidím to konečně den ze dne, jak poměry se lepší a jak lidé začínají opět střízlivě uvažovat. Byly sice případy, že v továrnách si odhlasovali zvláštní příplatky resp. premie prostě z titulu, že republika byla osvobozena a prože se nepracovalo, závody musely doplácet z kapitálu. Takových skopičin bylo dost a ztráty byly přirozeně ohromné. Horší ovšem by bylo kdyby podniky byly zničeny a nemohlo se vůbec pracovat.

Skutečnost, že starý správní aparát byl nahrazen systémem improvizovaných Národních výborů všech kategorií, které neměly vyměřeny ani pravomoc ani okruh svých působností jednotlivých sekcí, vedla z počátku k tomu, že se improvisovalo ve všech odvětvích veřejné správy. Někde so také do Národních výborů dostali lidé nečestní nebo dokonce byli vyloženi kořistníci, kteří postupně byli odstraňováni. I v tom se již poměry značně zkonsolidovaly a v celku již aparát začíná slušně pracovat. Byly organisovány všelijakými individui výprasy do německého území, kde rabovaly a kradly, protože nebylo žádné organizované moci, která by mohla proniknout všude a všechno hlídat. Nové dekry, vydané presidentem republiky v tom již učinily pořádek.

Po příchodu do Čech měli jsme zde jenom náš armádní sbor a ta hrstka četníků a policistů, která tu byla, nestačila přirozeně spolu s námi na tak rozsáhlé zajišťovací úkoly. Přistoupilo se proto ihned k mobilisaci a dnes již armáda ve svých hlavních rysech je konstituována a plní svoje funkce v pohraničním území. Je to zajišťování majitku, pořádková služba, vystěhovávání Němců, atd. Práce ovšem je ještě mnoho a mnoho, ale v celku možno říci, že z toho nejhoršího jsme venku a celková organisace jak armádní tak ostatních resortů státních je již značně dobrá.

Je právě čas žní a tu třeba s radostí konstatovat, že se zdá býti úroda nadprůměrně dobrá. To bude mnoho znamenat, hlavně pro příští zimu a jaro. Bude chléb i brambory a s pomocí zahraničních dodávek tuků přece jen učiníme značný pokrok ve výživě obyvatelstva proti letošnímu roku.

[Poměry v školstve, kultúre a armáde; Slováci]

Měl bych Vám psát také jak to vypadá ve školství, umění, atd. Je toho však nesmírně mnoho a všechno to, co mohu říci je jen velmi kusé. Je pozoruhodné, že nedostatek v české inteligenci není tak veliký, jak se myslelo. Často se říkalo, že Slováci budou musel dodávat do Čech a na Moravu pro výpomoc svoji studovanou mládež. Opak je pravdou. Na Slovensku, třebaže poměry byly mnohem příznivější nevytvořil se takový kádr inteligence, která by mohla nám

podstatně vypomoci. Slováci nejsou dnes schopni ani obsadit svým důstojnictvem slovenské jednotky a ani do centrálních úřadů nemohou dodat hodnotné pracovníky podle ujednání, že ve vedoucím postavení mají být zastoupeni podle počtu obyvatelstva. Praktikuje se to tak, že na pr. V armádě včerejší podplukovník Slovák je dnes velitelem armádního sboru a jmenován generálem a v civilních úřadech je to totéž. Je to nadprodukce vysokých hodnostářů, často s chatrnými zkušenostmi, ale politicky musí se to provádět a snad časem se to vyrovná. V některých úřadech to vypadá tak, že český úředník je 55letý a jeho kolega slovenský 30letý.

[Vzt'ahy medzi Čechmi a Slovákmi]

Musím říci, k dobru našich lidí, že není žádné hořkosti proti Slovákům pro známé události v roce 1939 a pro dlouholeté kolaborantství s Hitlerem, protože báňsko-bystřické povstání se vzalo jako průchod očistcem a přirozeně, že se přimhuřují oči i nad těmi, kteří s povstáním nic společného neměli a přiživili se. Podle dnešního stavu by se zdálo, že každý Slovák byl partyzán, protože potkat nepartyzána je velkou vzácností. Rodinkárstvo ovšem bují se stejnou intenzitou, jak to bylo dříve, ale to všechno není třeba brát nijak skepticky, protože se to všechno samo vybarví.

Promiň, že o těchto věcech se zmiňuji, ale činím tak zúmyslně, protože snad uslyšíš z mnohé strany i divočejší zprávy a proto upozorňuji, že v celku právě poměr mezi Čechy a Slováky lze charakterisovat jako velmi dobrý. Také na Slovensku samotném je patrný značný obrat ve smyslu československém a jsou to hlavně vrstvy lidové, nezátížené přímo kolaborantstvím v době války, které to myslí s Československou republikou velmi upřímně. To je právě ten vysoce potěšující fakt a proto se zdá, že konsolidace celostátní, vyplývající z vyrovnání poměru mezi Čechy a Slováky půjde velmi rychle kupředu. Mnozí kolegoivé Slováci mi říkají, že pro Slovensko bylo velmi důležité, že muselo okusit také hořkosti války, protože na jeho území se intenzivně bojovalo a že nyní výpomoc z Čech a Moravy je velmi účinná a rychlá a to často na úkor restaurování popškozených částí země na Moravě, kde byly velmi tuhé boje a škody na majetku i životech značné.

[Vnútropolitická situácia]

V celku bych charakterisoval situaci takto: Vnitropolitická základna našeho budoucího vývoje zdá se být neobyčejně zdravá. I když se zdá snad dnes, že postup proti reakční pravici je příliš drsný a odstraňování i vynikajících jednotlivců z pravice příliš radikální, není to na škodu věci. Je zde čestnější vztah pokud jde o politiku i je patrné, že bude také lepší veřejná kontrola obecného hospodaření. Rozhodně při systému, jak se nyní vybarvuje, nebude možné politické korupčnictví, jaké prováděla v poslední době určitá agrární

klika a také výběr osob na různé vysoké funkce bude podléhat svědomitější veřejné kontrole. Tak se to už dnes začíná jevit a jsem přesvědčen, že vývoj nám dá za pravdu.

[O mládeži]

Zvláštní kapitola by měla být napsána o naší mládeži. Mysleli jsme si, že šestiletým útlakem a bezohledným germanisováním naše mládež bude charakterově pokřivena. Opak je pravdou. Již ve Francii, když jsem byl u Dunkirku o vánocích, potkali jsme desítky čl. studentů a dělníků, kteří utekli z německé pracovní povinnosti a stejně dobrodružnými jako nebezpečnými cestami dostali se na stranu spojenců. Byli hned zařazeni do brigády, bojovali chrabře a někteří z nich padli. Totéž pozorovali jsme zde. Studenti a vůbec mládež československá přímo s fanatismem vrhala se na Němce, často v pravém slova smyslu s holýma rukama, vyrvala jim zbraně a bojovala. Co překvapuje, jhe to, že massy mladých studentů právě v době německé okupace naučili se anglicky a rusky, činíce tak z demonstračních důvodů proti umělému zavádění němčiny. Sám jsem měl velmi milou příležitost potkat svého synovce, který k vůli mně byl zbaven práva studovat a byl zařazen do Todtovy organizace⁹ ke kopání zákopů, odkud ovšem utekl, že mne uvítal při setkání anglicky a mluví tak bezvadně, že jsem byl opravdu udiven. Zrovna tak dobře mluví a čte rusky. A takových hochů sám jsem již potkal celé desítky. Těch 20 roků republiky a ta dobrá ideová základna, kterou mládež měla, bylo tu cítit a 6 roků poroby mládež spíše zocelilo než co jiného. Také pokud jde o fyzický vzhled, naše mládež vypadá překrásně. Při všem strádání, které tu bylo, lidé chodí velmi pěkně a čistě oblečení a civilisační standard udrželi na výši, která na př. v porovnání s Francií, je opravdu překvapující. Šichni, kdo jsme se vrátili domů, souhlasně tu skutečnost zjišťujeme. Nejsem nijak sentimentálně naladěn snad pod dojmem návratu domů. Naopak, snažím se porovnávat všechno velmi kriticky s tím, co jsem viděl ve všech možných zemích, které jsem prošel. Musím však konstatovat, že základna, z které dnes vycházíme, je v celku tak příznivá, že málokterý stát v Evropě má před sebou tu budoucnost, jako máme my. Mluvil jsem také se všemi vynikajícími činiteli, kteří do republiky zavítali a to jak s vojáky, tak diplomaty, korespondenty, atd., s představiteli i z východu i ze západu a všichni mají tytéž dojmy. Ve studované mládeži projevuje se také zvláštní sympatický rys, který jsme nepozorovali v roce 1919 a 1920, to jest

⁹ Todtova organizácia vznikla v roku 1938 ako štátna polovojenská organizácia pôvodne na realizáciu verejných prác. V roku 1939 ju podriadili veleniu Wehrmachtu. Na jej čelke stál dr. Fritz Todt, po jeho smrti v roku 1942 Albert Speer. Organizácia sa členila na tzv. Baugruppen a mala niekoľko hlavných štábov. Štáb pre západnú Európu – Einsatzgruppe West – mal sídlo v Paríži. Príslušníci TO nosili hnedé uniformy a podieľali sa na stavbe ciest a výstavbe ovnení. Dobrovoľným náborm, ale neskôr aj nútenými odvodmi sa počet jej príslušníkov zvýšil na niekoľko stotisíc a v roku 1943 ich počet dosahoval už 700.000. Online: <http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/293>, stiahnuté 12. marca 2013.

absolutní kladný vztah k armádě. Je to snad tím, že tentokrát cítil národ ten německý podpatek přímo na své šíji a že boj proti utlačovatelům nebyl jen záležitostí nás za hranicemi, nýbrž a to snad ještě ve větší míře, také zde doma.

[Situácia v zásobovaní potravinami, opravy infraštruktúry]

Země je ovšem, jak jsem již výše podotkl, mnohem a mnohem vyčerpanější, než jak tomu bylo po první světové válce. V restauracích dostane se skromné jídlo poze na lístky a nedostatek základních produktů a potřeb je pořád ještě značný. Je velmi málo mýdla na příklad. Káva vůbec žádná. Čokoládu, kakao, pomeranče, citrony, děti vůbec neznají. Když jsem přišel do Jaroměře, syn mého bratra, 4letý chlapec, ptal se mne, jestli vím, co je to pomeranč a jestli jsem jej někdy viděl. O čokoládě slyšel jenom z vyprávění a byla to pro něho nesmírná sensace. Také mléka je málo a to proto, že nyní je sucho a krmivo není dosti hodnotné. Není kůží a látek, zkrátka Němci vyčerpali zemi až na dno. Začíná se s vařením piva a snad k podzimu, až bude úroda svežena, bude již volný prodej.

[Doprava]

Dráhy na hlavních tratích zhruba již jezdí. Na pomezí moravsko-slovenském a dále potom na celém Slovensku všechny tunnely a mosty jsou zničeny a potrvá až do října, než budou alespoň nouzově tak opraveny, aby stačily pro průjezd při omezené dopravě. Aut je velmi málo a benzin vůbec není. Výroba benzínu v Mostě (syntetický) však již započala a poměry se pomalu lepší. Při ústupu Němců byly zničeny desítky tisíc aut. Nemůžeš si ani představit, co to bylo za hřbitovy podél cest. Z Hané k Čáslavi všude po cestách napúravo a nalevo tisíce aut všech druhů a kategorií právě tak jako děl, vozů od trénu, součástek aeroplánů, zbraní všeho druhu, atd. Jakmile se k podzimu doprava zlepší, pak celková situace zásobovací bude nepoměrně příznivější.

[Pomer československého obyvateľstva k Nemcom, obeť okupácie]

Pokud jde o poměr obyvatelstva našeho k Němcům, je tu zášť nepřekonatelná a zdá se, že se neoslabí po celé generace. To, co Němci zde dělali, nedá se prostě vypsát. Je zatěžko potkat jednu rodinu, aby neměla nějaké oběti na životech a když ne oběti na životech, tedy alespoň, aby někteří členové po léta neseděli ve věznicích neb koncentračních táborech. Relativně nejméně strádalo dělnictvo, které pracovalo v továrnách, kde byla válečná výroba, protože Němci si je předcházeli a privilegovali je i zvláštními výhodami. Nejstrašnější tlak byl proti řemeslnictvu, drobné inteligenci, legionářstvu a úřednictvu a důstojnictvu všech kategorií. Tam jsou ztráty největší. Percentuelně vůbec největší ztráty jsou v řadách důstojnictva. Tak ku př. celá pětina čs. generálů a plukovníků byla popravena anebo zemřeli v koncentracích a většina byla zavřena

v koncentračních táborech. A přece až do konce páteří největších organizací podzemních zůstali důstojníci, kteří potom při vypuknutí povstání v Praze a na venkově, měli vedoucí úlohu. Dějí se pokusy z různých stran tuto účast umenšit a vyzvednout činnost tak zvaných partyzánů. Ale fakta mluví. Svědectvím jsou tu nesmírné počty zabitých a zraněných právě z těchto kategorií, jak jsem vyjmenoval. Jestliže po první válce rád ose mluvilo o zradě inteligence, tu tato válka mluví o opaku. Inteligence šla první do boje v podzemí a nesla největší oběti na popravištích i barikádách.

Často jsme měli za hranicemi o různých lidech falešné zprávy a bylo proto milým překvapením, že jsme zde potkali celou řadu lidí, o kterých se tvrdilo, že jsou již dávno mrtví, kteří se najednou objevili z německých koncentráků, umístěných až někde při francouzském pomezí. Tak ku př. vrátil se gen. Husák⁸ a objevil se také gen. Kloud⁹ a stovky jiných známých našich lidí. I tak ale ztráty jsou nesmírné a zajisté jste četli o exhumaci hromadných hrobů na celém území Čech, kde byli lidé pochováváni po stovkách. V samotném Terezíně: na př. našli 22.000 uren¹⁰ s popelem, nehledě k hromadným hrobům s mnoha jinými tisíci mrtvých. Všechno dohromady, i ty pasivní oběti, které zahynuly na popravištích a v koncentracích, i monumentální pražské povstání, kde se bojovalo na každé ulici v celku na 1.600 barikádách, a boj našich jednotek zahraničních, tvoří velkou mravní základnu, které je si národ opravdu vědom a z níž zajisté vyteží pro budoucnost mnoho zdravých popudů pro svůj rozkvět.

[Osudy generála Oldřicha Španiela, boje v Malej Fatre a o Polom, Minčol, Považie]

Pokud jde o mne samotného, chtěl bych Ti sdělit, že po příjezdu do Londýna letěl jsem dvakrát do Francie a byl jsem vždy určitou dobu u naší jednotky při obléhání Dunkirku.¹¹ Potom jsem odletěl s panem prezidentem přes Afriku a Persii do Moskvy¹² a když jsem potom přijel na Slovensko, vzal jsem si

⁸ Generál Otakar Husák (1885 – 1964) ruský a potom francúzsky legionár, účastník bitiek pri Zborove a Terrone, vedúci jedného z transportov z Ruska cez Murmansk a Archangelsk do Veľkej Británie a na francúzsky front. Prednosta Vojenskej kancelárie prezidenta T. G. Masaryka. V roku 1939 zatknutý gestapom a väznený v koncentračných táboroch Dachau a Buchenwalde. Napriek tomu ho znovu zatkli aj v roku 1950 a väznili na Pankráci a v Mírove až do roku 1956.

⁹ Generál Jan Kloud (1889 – 1969).

¹⁰ Podľa databázy Ministerstva obrany ČR je počet obetí (popravení a zomrelí) v Terezíne 35.000. Online: http://www.valecnehroby.army.cz/htm/1_0.html, stiahnuté 12. marca 2013.

¹¹ Za druhej svetovej vojny uniklo cez Dunkerk z nemeckého obklúčenia veľké množstvo spojeneckých vojakov a vojenského materiálu z kapitulujúceho Francúzska. Evakuáciu (27. máj – 3. jún 1940) pod krycím názvom „Operácia Dynamo“, na ktorej sa zúčastnilo okrem vojenských lodí aj množstvo drobných civilných a rybárskych plavidiel, nazval Winston Churchill „zázrakom“. Španielova poznámka sa už vzťahuje na druhé, tentoraz už spojenecké obliehanie Dunkerku (5. októbra 1944 – 9. mája 1945), kde zohrala významnú úlohu Čs. samostatná obrnená brigáda, ktorej velil generál Alois Liška.

¹² Ide o druhú cestu prezidenta E. Beneša z Londýna cez Afriku, Perziu a Moskvu v marci 1945 s príchodom na oslobodené československé územie v apríli 1945 (Košice).

velitelství 1. čs. brigády a šel jsem s ní do bojů na Malé Fatře.¹³ Zde měli jsme boje velmi kruté, bylo to jednak hodně vysoko a v terénu bez jakýchkoli komunikací, ve skalách, neprostupných lesích, kde místy bylo ještě 2 m sněhu. Bojovali jsme hlavně o Polom a přilehlé vrchy na sever od něho v celku 14 dní a za tu dobu vůbec jsem nesešel a spal jsem jenom spolu s mužstvem v lese. Byly tu také přirozeně i krise ve vojsku, poněvadž některé dny lilo jako z konve, vojáci byli na smrt unaveni, usínali přímo za bojů v bojové čáře a protožr se dalo bojovat jen muž proti muži bodákem a ručním granátem a ztráty byly značné, tu bylo potřebí velkého vypětí vůle a energie, udržet pracně dobytý terén a nejen to, bojovat dál, od skály ke skále a nedat nepříteli chvilku oddechu. Zde na Malé Fatře ztratil jsem za 12 dní přes 300 lidí. Byly prapory, kde ztratil jsem všechny velitele rot, ale jinak to nebylo možné, protože vyvrácením těchto německých postavení uvolňovala se nám cesta na Žilinu a do ohbí Váhu. Je příznačné, co na př o boji o horu Minčol i o Malé Fatře a přilehlých vrších napsalo 'Právo lidu' :

'Němci se zakopali na obráceném svahu. Aby byla dodána naší části potrava a střelivo, bylo nutné urazit cestu 12 km dlouhou. Čtrnáct dní žili vojáci v dešti a ve sněhu, v bunkrech a skvěle se drželi. Generál Španiel po celou tu dobu byl v bunkru naprosto stejném asi 200 – 300 m za předním okrajem fronty a svou přítomností a osobními rozmluvami s vojáky za metelic a deště udržoval odvahu mužstva. Bezvadnou spoluprací obyvatelstva, které samo vystavělo nahoru cestu pro vozy a na vozech, tažených voly a v rukou donášelo tam potraviny a střelivo, bylo umožněno, že – když přišel rozkaz: 'Útočit a hnát Němce až do Žiliny!' mohl býti tento rozkaz splněn do písmene.'

Dělali jsme v těch těžkých poměrech, co bylo v lidských silách a agresivností a houževnatostí jsme způsobili zde Němcům nesmírné ztráty. Myslím, že ztráty jejich byly větší, než byly moje. Mimo jiné moje brigáda vzala zde do zajetí také asi 200 Maďarů. Ti ovšem nebyli tak tuzí jako Němci a práce s nimi byla mnohem snažší. Za tento boj byl mi udělen válečný kříž, který mi pan prezident osobně předal dne 1. května v Turč, Sv. Martině. Po pádu Malé Fatry a proniknutí k Žilině, útočil jsem s celou brigádou na kopce severně Turé a pronikl jsem až do údolí Rajčanky, odkud potom postupoval jsem přes Rájec a Sulovské skály, což bylo velmi obtížné, poněvadž je zde mnoho soutěsek, až do údolí Váhu. Přes Váh dostali jsme se u Povážského Podhradí, jednak na loďkách, které jsme zde zachvátili a na rychle improvizovaných prámech a když jsme potom vytvořili dostatečné předmostí, byl postaven pontonový most, po němž se přesunulo celé dělostřelectvo a veškeré služby. Dále šli jsme všeobecně údolím Marinkovského potoka až pod svahy Javorníků.

[Boje v Javorníkoch a na Morave, Vsetín, Holešov, Rymice, Olomouc]

¹³ O bojoch v Malej Fatre, Veľkej Fatre, v Javorníkoch, pri Vsetíne a Holešove pozri podrobnejšie: PROCHÁZKA, Zdeněk (red.). *Vojenské dějiny Československa. IV. díl (1939 – 1945)*, Praha: Naše vojsko 1988, s. 690 – 700.

Vedle nás nalevo šla 4. brigáda, která narazila západně od Javorníků na silné německé postavení a musila zaujmout kruhovou obranu. Vzal jsem útokem hřebeny Javorníků spolu se 3. Brigádou, která byla napravo ode mne a ještě téhož dne jeden z mých praporů pronikl až k Novému Hrozenkovu a tím jsme obešli obranu Němců, která byla před 4. Brigádou, takže musili ustoupit. Boj o Javorník byl dosti tuhý, ale ztráty nebyly veliké, neboť se mohlo rozvinout včas dělostřelectvo i minomety a měl jsem dobré zprávy o nepříteli od místního obyvatelstva. Po překročení Javorníků postupovali jsme všeobecně přes hovězí na Ústí a odtud dále na Lhotu a směrem k Fryštáku. Můj ženijní průzkum při té příležitosti rekognoskoval cestu na Vsetín a podařilo se mu jako prvnímu vniknout ze severu do Vsetína, když byl obešel německé odpory a byl tam dříve tedy než-li 4. brigáda, která postupovala přímo z jihu a jež narazila na jižním okraji na silný odpor. Další tuhé boje měli jsme u Hrobic před Fryštákem. Trvaly celý den a jednomu z mých praporů podařilo se překrásným útokem vzít Kašavu, kde dobyli šest deseticentimetrových německých děl, spoustu trnů a materiálu, při čemž pobili mnoho Němců. Dále potom obsadili jsme Fryšták a Holešov a poslední velký boj byl již na Hané u Holešova. Měl jsem za úkol zmocnit se osady Količín a Rymice, prolomit zde nepřátelskou frontu a postupovat ve všeobecném směru na Přerov a Olomouc. Boj o Rymici byl těžký, ztratil jsem celkem 80 lidí a Němce jsme vytlačili tím, že jsem poutal intensivně německou obranu v čele a obešel jsem vesnici z východu ve směru na Kostelec. Němci se v podvečer stáhli směrem na sever a my jsme potom dále pokračovali přes řeku Moravu na Kroměříž a západně od Kojetína. Mezitím došlo k příměří a další cesta až po Čáslav v Čechách byla už jen likvidací ustupujících německých jednotek. Tuhost tohoto posledního boje u Količina a Rymice dá se vysvětlit tím, že my jsme byli jižní skupinou, která zatlačovala Němce k Olomouci, mezitím co Rusové išli ze severu. Za tento boj o Olomouc byly mnohé jednotky citovány v rozkaze maršála Stalina ze dne 8. Května a také 1. Čs. samostatná brigáda byla zde uvedena a já jako její velitel. Bylo řečeno, že jsme se vyznamenali (t. j. otličili) v tomto boji. Nepíší Ti to jako chloubu, nýbrž vzpomínám si na jeden náš rozhovor, že jsi kdysi řekl jaksi s politováním k čemu bylo všechno to naše veliké vojenské úsilí doma, když armáda nemohla bojovat a já jsem tvrdil, že to, co se u nás budovalo není ztracená hodnota a v té či jiné formě ve prospěch státu se to zase plně uplatní. I když jsme nemohli zasáhnout mohutnými armádami, přece jen v této poslední fázi bylo to nesmírně důležité, neboť měli jsem hned jádro armády, která prošla boji a rozšířili jsme ji, jak se zmiňuji již výše. To všechno bychom bývali nemohli v těch několika nedělích udělat, kdyby nebylo solidní přípravy před touto katastrofou.

A ještě jako poznámku k těm Rymicím dodávám, že tamější občanstvo mě jmenovalo čestným občanem obce a koncem srpna tam odhalují pomník mojim padlým vojínům, ke kterážto slavnosti pojedu. - - - -

[Výčiny Nemcov po přímerí - Chotěboř, Čáslav, Malá Fatra, Strečno - a reakcie na ne]

Ač bylo po příměří, Němci ještě se bránili, místy také i vraždili civilní obyvatelstvo a ještě v Čechách celou řadu lidí zabili. Protože při bojích na Malé Fatře a hlavně při boji mého 3. Praporu v soutěsce u Strečna Němci při ústupu ubili a zohavili celou řadu mojích vojáků, kterým uřezalki nosy, uši a vypíchali oči (byli to ranění, kteří při protiútoky jim padli do rukou), nemohl jsem potom bránit již našim vojákům, aby k Němcům byli berzohlední. Zajatce již nebrali a proto ztráty Němců na životech byly hrozné. Nedovedl jsem pochopit tu zvláštní psychologii německého vojáka, že právě v okamžiku, když se již schylovalo ke katastrofě, dopouštěli se tak bestiálních činů, když musili býti si vědomi toho, že tyto surovosti budou krutě pomstěny. Sám osobně potom cítil jsem hořkost a bolest nad ztrátou svého synovce, který padl těsně před koncem války a mimo to viděl jsem, že všichni příbuzní z rodiny jsou v koncentracích a také příbuzní všech mých kamarádů, jako na př. rodina Dr. Steinbacha, Dr. Klingra a proto jsem v sobě potlačil veškeré city pro jakékoliv milosrdenství s těmito hoirdami lupičů a surovců. Viděl jsem pak nad to ještě, že Němci nebojovali jen proti nám vojákům, ale i proti civilnímu obyvatelstvu a tu potom je těžko být shovívavým. Osobně mně nezáleželo na tom jestli se vydávám v nebezpečenství nebo ne, protože míra toho, čím byla postižena naše rodina, byla taková, že jsem chtěl za každou cenu vyrovnat si osobvní účty. Ti kteří zde v Čechách proti nám bojovali, celý život budou vzpomínat, jak sej im nevyplatilo tuto válku vést.

Zvláště bych chtěl zde ukázat na jednu vysoce zaujímavou věc. Všude, kde jsme bojovali, nebyla to už jen záležitost armády samotné. Občané všech zaměstnání a všeho věku spontánně se připojovali k nám a často pomáhalki přímo v bojovém sledu, buď u dělostřelců při donášení střelkiva nebo i pěšákům a dokonce i bojovali hlavně napadající německé jednotky při průchodech v lesích, soutěskách atd. Stalo se často, že byli tak aktivní, že menší mosty stačili opravit ještě před našim příchodem a potom nám pomáhali hlavně v těžkém lesním terénu při přesunu trénu a zásob, takže jsme šli velmi rychle kupředu. Bylo to úžasné nadšení, jak jsme byli obyvatelstvem vítáni. Nebylo snad jediné osady, aby tam nebylo slavobrány, postavené ještě, když se střílelo a mnohde se stalo, že vítala nás hudba, ač byl ještě plný pohyb. Bylo to opravdu přímo národní povstání, které nelze po celý život zapomenout. Mnohdy přišli jsme také do míst, kde našli jsme spoustu Němců pobitých a to jenom obyvatelstvem, které je přepadlo buď v noci anebo kde to terén lesní anebo kopcovitý dovoloval. Bylo až směšné vidět ty hordy zajatců, tetelících se strachem, jak najednou byli poníženi a jak všechna ta arogance z nich spadla. Většina SS-manů, kteří před tím měli černé uniformy, šli často jen ve spodním prádle, protože ty nikdo do zajetí nebral. Mnozí bloudili ještě několik neděl po

ukončení příměří po lesích, kde je obyvatelstvo honilo jako dravou zvěř až je utlouklo.

Mám zajímavé fotografie téměř ze všech bojů a některé jsem zde již uveřejnil. Lituji, že prozatím nemohu Vám mnoho poslat, protože těžko se zde ještě fotografie ve větším množství dají zhotovovat. Něco však připojuji.

Když jsem s brigádou táhl Čáslaví, měl jsem to štěstí, že jsem se setkal se svou sestrou, která se právě vracela z koncentračního tábora. Také jsem zde potkal jejího syna, mého synovce, o němž se výše zmiňuji, který spolu s britskými a novozélandskými zajatci účastnil (!) se aktivně bojů proti Němcům jako partyzán. Došli jsme takto pochodem až k samotné Praze a leželi jsme několik dní před vstupem do Prahy v Hostivaři a okolí. Nebylo pro nás nic tak vzrušujícího jako vidět ten grandiosní zánik kdysi pyšných německých armád. V poslední fázi, hlavně na pomezí moravsko-českém potkávali jsme již desetitisícové kolony německých zajatců, a všude kam oko dohlédlo, po cestách, po polích, tisíce vozů, děl, materiálu, že to přesahuje veškeré lidské představy.

[Drsné náhodné scény]

Viděli jsme také scény, které jsou nezapoimnutelné pro celý život nejen svou drsností, ale také zvláštní náhodností. Stal se na př. případ u mé brigády, že jeden z důstojníků, profesor doktor filosofie zaměstnaním, z Levic na Slovensku, jenž měl z části vyhubenou svoji rodinu, potkal v těch massách zajatce SS-mana ze svého rodného města, který byl příčinou zničení jeho rodiny. Bylo to téměř jako zvláštní řízení osudu. Poněvadž přišlo [rukou dopísané slovo: přímé] nařízení, že němečtí vojáci se již nemají střílet, vytáhl chlapa z kolony, odvedl jej k potoku, poručil mu lehnout si do potoka, šlápl mu na hlavu a držel jej tak dlouho, až se utopil. Chápal jsem jeho bezmeznou zlost a bylo zbytečné mu něco vytýkat. Přitom jde o člověka, jenž celou válku se snažil jen o to, aby nebylo zbytečných krutostí a nedovolil, aby zajatcům bylo ubližováno. Nyní však když viděl vraha své sestry a příbuzných, nezdržel se, aby zločince sám utratil. Takových scén bylo na sta a nikde se nemůže divit po tom všem, co jsme zde viděli a prožili, že ani jinak nemohlo být. Byl to jen stín všeho toho, co Němci páchali. Když dnes vidím, co se dělo na př. zde na Pankráci, všechna ta mučidla, quillotiny (!), ty nesmírně rafinované způsoby týrání lidí, to vyvražďování celých rodin, atd. to všechno nic není proti tomu, co za tak děsných bojů a okolností na frontě se stávalo, [rukou dopísané: co bylo v zázemí.]

[Vjazz brigády do Prahy]

Dne 17. května potom zažil jsem z nešťastnějších dnů svého života,, vjezd v čele své brigády do Prahy. Nedá se popsat celé to vzrušení a nadšení, jak našich vojáků, tak obyvatelstva pražského, a všechny ty mohutné dojmy pochodem přes celou Prahu na Staroměstské náměstí, které ještě páchlo spáleništěm po nedávných bojích, až na Letnou. Vzpomínal jsem potom, co jsme zde prožívali roku 1939 a na tu strašnou trnitou cestu, než jsme zase se do [rukou dopísané: s] tali sem. Bohužel i tento vjezd do Prahy měl pro mne hořkou příchuť, prot [rukou dopísané: o] že současně v tutéž hodinu, když jsem přijížděl na Letnou, konal se pohřeb jednoho z mých švagrů, který byl zabit při pražském povstání. Protože bylo mnoho mrtvých a nestačilo [dopísané rukou: se] pochovávat [rukou písaná poznámka na ľavom okraji: + nedostatok rakví] a spalovat, byl pohřeb až 17. května právě v den našeho příchodu do Prahy. Našel jsem celé pražské příbuzenstvo ve smutku a k tomu ještě potom jejich zármutek se zesílil, když jsem jim sdělil o smrti svého synovce pod Štrasburkem. Bratr¹⁴ v té době ještě v Praze nebyl. Za bojů o jižní Moravu utekl spolu se švagrovou z koncentračního tábora ve Svatobořicích, skrýval se v lesích a po vsích a dostal se později do Brna, kde náhodou projíždějící vojsko z Anglie mu sdělilo, že syn padl. Když se vrátil do Prahy, našel svou vilu pustou a musí začínat zase od počátku. Jakž takž se již zařídil a ač, jak říká, ztrátou svého syna ztratil zároveň smysl svého života, Přece jenom se pustil s neochabující silou a energií do práce a hledí tuto svoji bolest překonat službou celku.

[Doma v Jaroměři a Hradci Králové]

Doma potom v Jaroměři bylo jako s ostatním příbuzenstvem. Bratra zavřeli, ale dostal se jim ze spárů a pomocí tamního primáře, který jej na rychlo operoval a vydával za těžce nemocného, přece jen se zachránil. Můj majetek vša je povětšinou ztracen, ale fakt sám, že přece jen jsme se zase sešli, utěšuje a posiluje nás pro další práci. Byl jsem překvapen mile při příjezdu do Jaroměře, neboť bratrovi během války se narodily dvě děti, synek a dcerka, takže přece zase jenom radost z toho poněkud zmírňuje hořkost všeho druhého.

Také v Hradci Králové jsem navštívil svoje příbuzenstvo, kde jeden z mých synovců, technik ze Škodových závodů, velmi činně se zúčastnil podzemního hnutí ve skupině gen Bláhy¹⁵ a když byl zatýkán na podzim min. roku, svedl s Gestapáky boj, dva střelil, ale sám byl těžce raněn průstřelem kyčle a těžkým poraněním do hlavy. Protože byl jedním z hlavních členů v organizaci, Němci nařídili, že musí být léčen, aby jej mohli vyslýchat. Když se trochu uzdravil,

¹⁴ Významný sochár, rezbár a medailér, profesor na Vysoké škole umeleckoprůmyslové a Akademii výtvarných umění v Praze, Otakar Španiel (1881 – 1955). Počas vojny väznený Nemcami.

¹⁵ Generál Silvestr Bláha (1887 – 1946), ruský a francúzsky legionár, účastník bojov na Tešínsku a na Slovensku v roku 1919, prednosta Vojenskej kancelárie prezidenta republiky T. G. Masaryka aj E. Beneša, za druhej svetovej vojny spolupracoval s domácim odbojom, účastník Pražského povstania.

odvezli jej do Terezína, ale s pomocí jednoho z českých lékařů z nemocnice utekl a uschoval se v židovské sekci mezi lidmi, podezřelými z tyfu a udržel se tam přes pečlivé hledání Gestapáků až do pražského povstání a potom se dostal ven. Je již v celku zdrav, ač byly chvíle, kdy byl mezi životem a smrtí.

To je tak všechno, co bych Ti, milý bratře plukovníku mohl napsat o svých osudech, protože myslím, že je to v celku osud normální české rodiny a takových osudů bylo na statisíce. Snad právě proto lidé dnes mají k sobě jaksí blíž a přese všechny ty bolesti a krise, které tu prožíváme a jež jsou důsledkem německé okupace, celá ta situace mravní je mnohem lepší než byla při převratu v roce 1919, kdy tuhé zápasy neslo zahraničí a svoboda národu doma spadla do klína bez velkých obětí.

[Záver]

Měl bych snad ještě mnoho toho, co bych Ti mohl napsat, ale odpusť mi, jsem tak zaměstnán a mám toho tolik, - že opravdu těžko se k něčemu dostanu. Prosil bych Tě, kdybys vyřídil všem pánům na velvyslanectví, že veškeré vzkazy jejich příbuzným jsem vyřídil a také příbuzným Karla Koželuha¹⁶ jsem sdělil, co Koželuhovi dělají. Rád bych všem psal, ale není mi to dobře možné a proto Tě prosím, abys byl tak laskav a dal také tento dopis přečíst všem panům ve Washingtoně. Rodinu Dr Chýle¹⁷ jsem neviděl osobně, ale napsal jsem jim a pan Chýle mi odpověděl. Myslím, že se s ním pak ještě potkám v nejbližších dnech.

Prosím předat milostivé paní moje uctivé poručení. Navštívím Vaše známé při první příležitosti. Také všem pánům a dámám na velvyslanectví posílám svoje upřímné pozdravy.

Přeji Ti hodně osobního úspěchu a dobrého zdraví i zůstávám se srdečným pozdravem

Tobě vždy oddaný

[Podpis rukou:] Gen. O. Španiel

[Rukou psaný dodatok:]

Protože nemohu psát Dr. Steinbachovi¹⁸ zvlášť a odpovědět mu na četné dotazy, posílám mu též kopii tohto dopisu. Bude zajímat ještě také Dr.

¹⁶ Karel Koželuh, významný športovec, tenista, futbalista a hokejista (1895 –1950). Po Mníchove zostal v USA.

¹⁷ Dr. Chýle (? – Nepodarilo sa ho identifikovať.)

¹⁸ MUDr. Karel Steinbach (1894 – 1990) , gynekológ a pôrodník, bol známou osobnosťou prvej Československej republiky. Jeho osudy sú spojenú so spisovateľmi, novinármi, herečkami, hercami a politikmi (K. Čapek, F. Peroutka, H. Haas, A. Mandlová, O Scheinpflugová, J. Masaryk. Po roku 1948 žil v emigrácii v USA.

Papánka.¹⁹ Prosím, abys prominul, že tak činím, ale jsou to věci obecné, byť snad viděné jen mojima očima. Co jsem červeně zatrhl mohlo by snad posloužit i naší ČTK.

GŠp.

¹⁹ JUDr. Ján Papánek (1896 – 1991), rodák z Brezovej pod Bradlom, taliansky legionár a významný československý diplomat.